

Teresa Janicka-Panek

MARIA GRZEGORZEWSKA – WSPANIAŁA PEDAGOG W SŁUŻBIE NIEPODLEGŁEJ POLSKI

*Wartość człowieka jest najcenniejszą wartością świata,
jej ciężar gatunkowy przeważa wszystko w życiu jed-
nostki i społeczeństw.*

Maria Grzegorzewska

Streszczenie: Artykuł został poświęcony Marii Grzegorzewskiej (1888–1967), pochodzącej z ziemi rawskiej, wspaniałej pedagog niepodległej Polski, twórczyni pedagogiki specjalnej. Wkład uczoney w rozwój polskiego szkolnictwa, jej działalność społeczna, naukowa, dorobek pedagoga specjalnego, nauczycielki akademickiej, tyflop pedagoga, tyflopsychologa spowodowały, że została patronką 2022 r. w Polsce. A okoliczności ku temu były ważne: 100. rocznica utworzenia Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej – kuźni kształcącej pedagogów specjalnych dla ośrodków akademickich i szkół w Polsce oraz 55. rocznica śmierci Marii Grzegorzewskiej. W sposób szczególny uświetniła te rocznice Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, zawdzięczająca swoje korzenie właśnie tej Pedagog, oraz inne placówki oświatowe. Liczne przedsięwzięcia podejmowane w APS (i nie tylko) w ciągu całego 2022 r. i podsumowane w grudniu tegoż roku, służyły zgłębianiu i współczesnej re-interpretacji dorobku Patronki.

Słowa kluczowe: Maria Grzegorzewska, niepodległa Polska, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, pedagogika specjalna, ziemia rawska, Wołuczka, Warszawa.

Summary: The article is devoted to Maria Grzegorzewska (1888–1967), a native of the Skierniewice-Rawska Land, a wonderful educator of independent Poland, the creator of special pedagogy. On the basis of the scientist's contribution to the development of Polish education – a social activist, scientist, special educator, academic teacher, typhlop educator, typhlopsychologist – she became the patron of the year 2022 in Poland. And the circumstances were important: the 100th anniversary of the establishment of the National Institute of Special Education – a forge educating special educators for academic centers and schools in Poland, and the 55th anniversary of the death of Maria Grzegorzewska. These anniversaries were honored in a special way by the Academy of Special Pedagogy. Maria Grzegorzewska in Warsaw, which

owes its roots to this educator. Numerous projects undertaken at the APS throughout 2022 and summarized in December of that year served to explore and reinterpret the achievements of the Patroness in contemporary times.

Keywords: Maria Grzegorzewska, independent Poland, National Institute of Special Education, special pedagogy, Rawska Land, Wołuczka, Warsaw.

W maju 2022 r. obchodzono 100. rocznicę utworzenia Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, którego założycielką i patronką jest **Maria Grzegorzewska** – patriotka, działaczka społeczna, naukowiec, pedagog specjalny, tyflopedagog i tyflopsycholog, nazywana *geniuszem dobroci*¹. To tylko niektóre z wielu talentów i przymiotów tej Pedagog. W swojej pracy Grzegorzewska kierowała się mottem: „Nie ma kaleki – jest człowiek”². Wybitna Polka znalazła się wśród Patronów 2022 r. w otoczeniu takich osobistości oraz zjawisk kultury, jak: Ignacy Łukasiewicz, Maria Konopnicka, Wanda Rutkiewicz, Józef Mackiewicz, Józef Wybicki oraz polski Romantyzm. Sejm RP, podejmując uchwałę w tej sprawie, zdecydował o uhonorowaniu tych wybitnych postaci oraz epoki, która miała niepodważalny wpływ na kształtowanie polskiej tożsamości narodowej³.

Maria Grzegorzewska⁴ urodziła się 18 kwietnia 1888 r. we wsi Wołuczka⁵; w miejscowości położonej przy trasie Skierniewice–Rawa Mazowiecka, na terenach wchodzących w skład ówczesnego Królestwa Polskiego. Jak podaje Wojciech Gasik, była najmłodszym, szóstym dzieckiem Adolfa i Felicji z Bohdanowiczów Grzegorzewskich. Rodzina, co wielokrotnie podkreślała Grzegorzewska, połączona była głębokimi i serdecznymi więzami. Wychowywała się w domu, w którym ceniono wartości religijne i patriotyczne, a także kultywowano ich tradycje. W rodzinie Marii Grzegorzewskiej na pierwszym miejscu były zawsze dzieci i starsze pokolenie przedstawicielei

¹ A. Hryniewicka, *Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. O tym, na czym polega geniusz dobroci*, „Szkola Specjalna” 2014, nr 5, s. 379–389 5; ibidem, nr 4, s. 302–311. Wydział Udostępniania BP w Skierniewicach, Zestawienie bibliograficzne w wyborze. *Maria Grzegorzewska (1888–1967), Ikona polskiej pedagogiki specjalnej*, CRE WŁ, Biblioteka Pedagogiczna w Skierniewicach.

² Gov.pl, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/patroni-roku-2022> [dostęp: 12.04.2023].

³ Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/patroni-roku-2022> [dostęp: 12.04.2023].

⁴ W artykule wykorzystano teksty autorstwa: 1) E. Żabczyńska (red.), *Maria Grzegorzewska. Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, Warszawa 1995, 2) B. Olszówka, U. Gwóźdź, *Maria Grzegorzewska – jako twórcza polskiej pedagogiki specjalnej*, [w:] *Myśl pedagogiczna Marii Grzegorzewskiej*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej” nr 10, Rocznik Studenckiego Koła Naukowego Pedagogiki Specjalnej, Kraków 2017.

⁵ Rocznica urodzin Marii Grzegorzewskiej nie przeszła bez należytego echa oraz hołdów należnych tej wybitnej postaci. W tym roku uczciliśmy ją wspólnie z władzami gminy Rawa Mazowiecka oraz młodzieżą biorącą udział w konkursie wiedzy o naszej Patronce. Maria Grzegorzewska urodziła się i wyrastała w konkretnym środowisku społeczno-kulturowym i przyrodniczym, jakim była mazowiecka wieś Wołuczka, położona w gminie Rawa Mazowiecka. Por.: *Złożyliśmy kwiaty pod pomnikiem w Wołuczcy upamiętniającym naszą Patronkę*, <http://www.aps.edu.pl/aktualnosci/zlozyliśmy-kwiaty-pod-pomnikiem-w-woluczcy-upamietniającym-nasza-patronke> [dostęp: 16.04.2023].

tej rodziny, wzajemny szacunek oraz współodpowiedzialność za siebie nawzajem⁶. Jak sama podkreślała, jej rodzice byli ludźmi uczciwymi i porządnymi, szanowanymi wśród najbliższego środowiska⁷. Od najmłodszych lat Maria mogła czerpać wzorce zachowań prospołecznych od swojego ojca, który mimo bardzo trudnych czasów, był znany z dbałości o swoich pracowników i często wspomagał materialnie, niejednokrotnie anonimowo, potrzebujących. Matka Felicja była gotowa do niesienia pomocy, organizowała opiekę nad najbiedniejszymi i chorymi oraz wspomagała męża w dbałości o pracowników⁸. Adolf Grzegorzewski gospodarował nowoczesnie, jak na ówczesne czasy, był Żmudzinem z pochodzenia, dzierżawcą majątku w Wołuczy, później administratorem majątków rolnych w okolicznych miejscowościach⁹.

Edukację rozpoczęła Grzegorzewska w 1900 r., kiedy to rodzice wysłali ją (miała 12 lat) do Warszawy. Pierwsze cztery klasy ukończyła na pensji pani Kotwickiej, a następnie przeniosła się do prywatnej szkoły Pauliny Hewelke. Naukę w tej placówce ukończyła w 1907 r.¹⁰ Po pierwszym etapie rozpoczęła zajęcia na kursie przygotowującym do podjęcia nauki w systemie uniwersyteckim na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Uczestnicząc w rocznym przygotowaniu propedeutycznym, młodzianka Maria rozpoczęła swoją działalność społeczno-oświatową, pomagała robotnikom warszawskich fabryk w walce o ich prawa i godziwy byt, a także poznała wielu wybitnych ludzi, którzy ukształtowali jej poglądy społeczne, spojrzenie na gospodarkę oraz ogólnie na świat. Przed rozpoczęciem studiów uzyskała na Litwie tytuł domowej nauczycielki, co pozwoliło jej zarabiać na życie¹¹.

W ten oto sposób Grzegorzewska zdobywała systematyczną i uporządkowaną wiedzę w szkołach, do których co światlejsi ziemianie wysyłali swoje dzieci, często znacznie oddalonych od miejsc stałego zamieszkania. Prawdopodobnie Grzegorzewscy, ludzie mądrzy i przewidujący, zdecydowali się wysłać swoje najmłodsze, szczególnie ukochane dziecko na edukację do Warszawy z tych właśnie powodów – twierdzi W. Gasik. Ośmioletni pobyt młodej Marii w Warszawie to ważny okres w kształtowaniu się jej świadomości społeczno-politycznej (w tym czasie wybuchła rewolucja 1905–1907, strajki szkolne, działalność oświatowa wśród robotników i inne wydarzenia).

W 1909 r. wyjechała do miasta nauki i kultury, do Krakowa, gdzie rozpoczęła studia przyrodnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Czas ten był dla niej wyjątkowo trudny ze względu na ciężką sytuację finansową. Maria Grzegorzewska nadal była bardzo aktywną działaczką społeczną. Niestety trudna sytuacja przyczyniła się do pogorszenia stanu zdrowia. Choroba płuc oraz niedożywienie wpłynęły na konieczność przerwania studiów

⁶ Cyt. za: B. Olszówka, U. Gwóźdź, op. cit.; W. Okoń, *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 2000, s. 124.

⁷ Cyt. za: B. Olszówka, U. Gwóźdź, ibidem. Zob. także: W. Gasik, *Dzieciństwo i młodość – studia*, [w:] *Maria Grzegorzewska, Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, E. Żabczyńska (red.), Warszawa, 1995, s. 21.

⁸ Ibidem, s. 22.

⁹ W. Gasik, op. cit., s. 21

¹⁰ W. Okoń, op. cit., s. 124–125.

¹¹ Ibidem, s. 22–24.

i wyjazd do Zakopanego w celu podratowania zdrowia¹². Jej kariera edukacyjna reaktywowała się w 1913 r. w Brukseli na Międzynarodowym Wydziale Pedagogicznym, gdzie zaprzyjaźniła się z Józefą Joteyko (ta wprowadziła ją w krąg światowej nauki), Owidiuszem Decroly, a także Eduardem Clapaèredem. Znajomości te wpłynęły znacząco na późniejszą koncepcję stworzenia metody ośrodków pracy¹³.

Ze względu na wybuch pierwszej wojny światowej Grzegorzewska nie miała możliwości powrotu do Brukseli, by ukończyć edukację, więc swoje studia kontynuowała w Paryżu na Sorbonie. Oprócz możliwości ukończenia tam studiów i prowadzenia przewodu doktorskiego dotyczącego wrażeń estetycznych dzieci i młodzieży. Poprzez kontakt z oddziałem-muzeum dla upośledzonych w szpitalu Bicêtre rozwinęła swoje zainteresowania dotyczące kształcenia.

Jak podają cytowani autorzy, ten czas spędzony na zagranicznych uniwersytetach, nazwany okresem „brukselskim” i „paryskim”, miał konsekwencje w przebiegu dalszej drogi zawodowej Grzegorzewskiej.

W 1919 r. powróciła do Polski. Po odzyskaniu niepodległości polskie władze oświatowe z niecierpliwością oczekiwały jej powrotu. Dotarły już informacje o wyjątkowej działalności Grzegorzewskiej, co przyczyniło się do utworzenia stanowiska pracy – referent do spraw szkolnictwa specjalnego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Istniały różne koncepcje organizacji ustroju szkolnego, ale Maria Grzegorzewska została wierna swoim ideom i wytrwale walczyła, z sukcesem, o szkolnictwo specjalne. Rozpoczęła wymarzoną pracę jako wizytator, twórca koncepcji kształcenia specjalnego, sugerując formy, jakie ten obszar edukacyjny powinien przybierać, a także przygotować nauczycieli do pracy w tego typu szkołach¹⁴.

Podczas pracy Grzegorzewska bacznie obserwowała efekty szkoleń nauczycieli oraz organizację i program kształcenia, co skłoniło ją do wniosków, iż placówki specjalne nie funkcjonują na odpowiednim poziomie. Wniosek ten przyczynił się do założenia przez nią placówki o zbliżonej koncepcji do tej, z którą miała do czynienia w Brukseli (owocny okres współpracy z J. Joteyko).

Początkiem działań, a było to w grudniu 1920 r., był półroczny Kurs Pedagogiki Specjalnej współfinansowany przez Ministerstwo. W latach 1921–1922 został zmieniony w roczne Seminarium Pedagogiki Specjalnej, by ostatecznie w latach 1922–1923 połączyć się z Instytutem Fonetycznym i stworzyć Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej (zwany PIPS-em), w którym Maria Grzegorzewska objęła stanowisko dyrektora. W tym instytucie obejmowano doskonaleniem zawodowym nauczycieli w taki sposób, by ich wiedza i kompetencje były na wysokim poziomie etycznym i zawodowym. Maria Grzegorzewska była bardzo aktywnym członkiem Komisji Obrony Szkoły Jednolitej, która została powołana w 1923 roku. Prowadziła

¹² Ibidem, s. 25.

¹³ W. Okoń, op. cit., s. 125.

¹⁴ G. Kornet, *Działalność w okresie międzywojennym*, [w:] *Maria Grzegorzewska. Pedagog...*, s. 28–29.

akcje mające na celu uświadamianie społeczeństwu, że szkolnictwo powinno być jednolite, prowadzone przez profesjonalnie przygotowanych nauczycieli. Opowiadała się za demokratyzacją życia szkolnego, a przede wszystkim dostępnością edukacji dla wszystkich dzieci. W okresie międzywojennym bardzo często wyjeżdżała za granicę w celu pogłębiania swojej wiedzy poprzez udział w kongresach, seminariach, a także, aby zwiedzać różnego rodzaju placówki specjalne¹⁵.

Dzięki tym wyjazdom Maria zdobywała wiedzę na temat nowych metod, form kształcenia i warunków pracy oraz orientację na temat tego, jakich nauczycieli potrzebuje szkolnictwo specjalne. Na skutek refleksji nad zdobytymi informacjami Grzegorzewska napisała *Listy do młodego nauczyciela*, które ukazały się po drugiej wojnie światowej¹⁶. Miały za zadanie uświadomić, jak ważny jest zawód nauczyciela oraz jak ważną misję pedagog ma do spełnienia, pracując z dziećmi¹⁷.

Podczas drugiej wojny światowej Maria Grzegorzewska pomagała jako sanitariuszka w wojskowych szpitalach. Nadal brała udział w tajnych zgrupowaniach Delegatury Rządu, dotyczących kształcenia nauczycieli i wykładała w funkcjonującym w tym okresie Instytucie Pedagogicznym ZNP oraz Uniwersytecie i Ludowym Instytucie Oświaty i Kultury. Swoje mieszkanie udostępniła jako miejsce spotkań na zebrania konspiracyjne i wieczory poetyckie – była to forma ułatwiająca przetrwanie okresu okupacji. Los Żydów, również nie był jej obojętny, niosła im pomoc i działała pod kryptonimem „Narcyza” w Głównym Komitecie Pomocy Żydom¹⁸.

Według niej nauczyciel powinien to być człowiek postępujący zgodnie z zasadami moralnymi, ale także posiadający odpowiednią wiedzę i kompetencje pedagogiczne. Współczesny status nauczyciela oraz system nauczania i wychowywania dzieci i uczniów ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi/edukacyjnymi, niewątpliwie jest jej ogromną zasługą, ponieważ to ona stworzyła system kształcenia specjalnego oraz uwrażliwiła specjalistów na problemy, z jakimi borykają się dzieci, rodzice oraz ich najbliższe środowisko.

Praca zawodowa Marii Grzegorzewskiej z uczniami niepełnosprawnymi intelektualnie rozpoczęła się w Paryżu, gdzie łączyła swoje zdolności nauczycielskie z wiedzą zdobytą w trakcie edukacji. Swoje doświadczenie zamierzała wykorzystać, przenosząc je na polski grunt, aby w podobny sposób realizowano pracę z uczniami ze specjalnymi potrzebami

¹⁵ Ibidem, s. 29-32.

¹⁶ M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela. Cykl I-III*, Warszawa 1996. Por. także: J. Badańska, A. Guzik, *Listy Marii Grzegorzewskiej jako narzędzie wspierające pracę pedagoga*, [w:] *Myśl pedagogiczna Marii...*, nr 10, s. 101-106. Czytając *Listy*, odnosi się wrażenie, że autorka bezgranicznie wierzyła w ukryte pokłady dobra i społecznej świadomości, nie tylko każdego młodego nauczyciela, ale i każdego człowieka. Nie podała definicji człowieczeństwa, lecz na przykładach z życia osobistego i zawodowego opisała wybrane problemy początkujących nauczycieli. Był to wyraz solidarności zawodowej oraz próba doskonalenia ich kompetencji w formie dostosowanej do każdego adresata.

¹⁷ G. Kornet, *Działalność w okresie międzywojennym...*, s. 32-36.

¹⁸ Idem, *Okres II wojny światowej i Polski Ludowej*, [w:] *Maria Grzegorzewska, Pedagog...*, s. 36-37.

edukacyjnymi¹⁹. Zdobywała wiedzę na temat nowych metod, form kształcenia i warunków pracy oraz orientację na temat tego, jakich nauczycieli potrzebuje szkolnictwo specjalne²⁰.

Po wojnie głównym zadaniem Marii Grzegorzewskiej była odbudowa Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, ponadto kierowała redakcją kwartalnika „Ruch Pedagogiczny”. Dzięki jej zaangażowaniu ukazał się także pierwszy numer czasopisma „Szkoła Specjalna” (1946/1947). Wraz z Janiną Doroszewską w latach 1958–1960 Maria Grzegorzewska zarządzała Katedrą Pedagogiki Specjalnej, która została utworzona jako pierwsza w Polsce na Uniwersytecie Warszawskim. Pomimo uzyskanych tytułów i wszystkich zasług przejście na emeryturę i odpoczynek nie były jej pisane. Nadal prowadziła bardzo aktywne życie naukowe, działała w środowisku niewidomych i głuchych, kierowała PIPS-em, a także działała społecznie, co wynikało z jej natury i obyczajów wyniesionych z domu rodzinnego²¹. Maria Grzegorzewska zmarła w Warszawie, w wyniku ataku serca, którego doznała w nocy z 6 na 7 maja 1967 r.²² Spoczęła na Cmentarzu Powązkowskim (Aleja Zasłużonych, grób nr 82).

Do końca jej dni przyświecała idea, że każdy człowiek ma prawo do zaspokajania swoich życiowych potrzeb, do szacunku i godnego życia bez względu na to, z jakiej rodziny się wywodzi czy jaką posiada niepełnosprawność²³. Grzegorzewska ogromny nacisk kładła na edukację, uważała, że powinna podlegać całkowitej reformie i temu poświęciła większość swojego życia. Praca z dziećmi z różnymi niepełnosprawnościami oraz dostosowanie metod i form kształcenia do ich możliwości była jej życiową misją.

Dziś Maria Grzegorzewska, mimo upływu lat, nie została zapomniana a wręcz przeciwnie – jest autorytetem w dziedzinie pedagogiki specjalnej oraz twórczynią tej subdyscypliny pedagogicznej. Spod jej skrzydeł wyszły rzesze nauczycieli oraz teoretycy i empirycy, pracownicy naukowcy tworzących w uczelniach struktur: wydziałów, katedr, instytutów, zajmujących się kształceniem pedagogów specjalnych.

O bogactwie pedagogicznym i duchowym Marii Grzegorzewskiej mogą świadczyć jej²⁴ publikacje oraz liczne opracowania naukowców

¹⁹ W. Gasik, op. cit., s. 27–28.

²⁰ G. Kornet, *Okres II wojny światowej...*, s. 32–36.

²¹ Jerzy Mikulski w opisie hasła ‘Kształcenie specjalne. Służby specjalne dla osób z odchyleniami od normy’ w *Encyklopedii pedagogicznej* przytacza to, co jest celem oddziaływania terapeutycznego i pedagogicznego w specyficznej metodzie terapeutycznej oraz procedurze indywidualnego przypadku. Por.: M. Grzegorzewska, *Zagadnienia służby społecznej i roli asystenta społecznego*, „Szkoła Specjalna” 1965, nr 1. Cyt. za: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 325–326.

²² Ibidem, s. 38–40.

²³ Cyt. za: B. Olszówka, U. Gwóźdź, op. cit.: S. Dziedzic, *Maria Grzegorzewska – twórca pedagogiki specjalnej w Polsce*, [w:] *Maria Grzegorzewska. Materiały z sesji naukowej – 7 XI 1969 r.*, J. Doroszevska, M. Falski, R. Wroczyński (red.), Warszawa 1972, s. 79.

²⁴ Maria Grzegorzewska znalazła miejsce w słownikach i encyklopediach pedagogicznych, np. Wincenty Okoń przedstawia jej krótki biogram (1987) i podaje jej główne prace: *Struktura psychiczna czytania wzrokowego i dotykowego* (1927), *Głuchociemni* (1928), *Psychologia niewidomych* (1929), *Listy do Młodego Nauczyciela* (z. 1–3; 1947–1962); *Analiza zjawiska*

i studentów, a zwłaszcza znamienne tytuły wybranych opracowań z roku jubileuszowego²⁵:

1. *Maria Grzegorzewska jako twórca polskiej pedagogiki specjalnej*
2. *Człowieczeństwo podstawą budowania autorytetu moralnego w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*
3. *Godność osoby z niepełnosprawnością w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*
4. *Założenia Marii Grzegorzewskiej a współczesne paradygmaty w pedagogice specjalnej*
5. *Obraz osoby upośledzonej umysłowo w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*
6. *Pedagogika rewalidacyjna dla osób upośledzonych umysłowo z perspektywy Marii Grzegorzewskiej*
7. *Myśl surdopedagogiczna z perspektywy Marii Grzegorzewskiej*
8. *Klasyfikacja uszkodzeń słuchu Marii Grzegorzewskiej na tle współczesnych klasyfikacji*
9. *Tyflopedagogika w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*
10. *Niedostosowanie społeczne młodzieży w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*
11. *Życie i praca naukowo-badawcza Marii Grzegorzewskiej jako przykład i inspiracja dla studentów pedagogiki specjalnej*
12. *Listy Marii Grzegorzewskiej jako narzędzie wspierające pracę pedagoga*
13. *Człowieczeństwo młodego pedagoga specjalnego w oczach Marii Grzegorzewskiej*
14. *Idee Marii Grzegorzewskiej w percepcji studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*
15. *Przesłanie Marii Grzegorzewskiej zawarte w „Listach do Młodego Nauczyciela” w opinii pedagogów*
16. *Obraz Marii Grzegorzewskiej w percepcji studentów kierunków pedagogicznych*
17. *Koncepcja pedagogiki leczniczej Marii Grzegorzewskiej w opiniach studentów pedagogiki specjalnej*
18. *Maria Grzegorzewska we wspomnieniach uczniów Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej*

Analiza chociażby tych tytułów pozwala wyodrębnić słowa/frazy kluczowe, istotne w opisie dorobku tej uczzonej, takie jak: *twórca polskiej pedagogiki specjalnej, filar polskiej pedagogiki specjalnej, człowieczeństwo podstawą budowania autorytetu moralnego, godność osoby z niepełnosprawnością, obraz osoby upośledzonej umysłowo, pedagogika rewalidacyjna, surdopedagogika*

kompensacji u głuchych i niewidomych (1959); Wybór pism (1964). Por.: W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 92. Z kolei w *Encyklopedii pedagogicznej* z 1993 r., w opisie hasła Zofii Sękowskiej – ‘Kształcenie specjalne. Kształcenie kadry do pracy z dziećmi odchylonymi od normy’, odnajdzie Czytelnik krótką, ale istotną informację o zasługach M. Grzegorzewskiej: „W Polsce w 1922 r. M. Grzegorzewska założyła jeden z pierwszych w świecie Instytut Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Jego celem było kształcenie i dokształcanie nauczycieli, wychowawców dla wszystkich działów szkolnictwa specjalnego w Polsce i prowadzenie badań naukowych w różnych rodzajach szkolnictwa specjalnego, a w szczególności nad ulepszaniem metod nauczania i wychowania specjalnego”. Zob.: W. Pomykała (red.), op. cit., s. 312.

²⁵ *Myśl pedagogiczna Marii...*, Kraków 2017. Problematyka periodyku została w całości poświęcona życiu i twórczości M. Grzegorzewskiej z uwagi na 50. rocznicę śmierci uczzonej.

i jej idee, tyflopädagogika, niedostosowanie społeczne młodzieży, pedagogika lecznicza, człowieczeństwo młodego pedagoga specjalnego i inne.

Specjaliści, którym są bliskie idee pedagogiczne Marii Grzegorzewskiej, wykorzystując własne fascynacje oraz inspirując studentów (kolejne pokolenie pedagogów specjalnych), dokonują wartościowych reinterpretacji dorobku i poglądów uczonej, z punktu widzenia pedeutologii. Tej wybitnej Polce zależało niewątpliwie na jakości przygotowywania studentów oraz doskonaleniu zawodowym czynnych nauczycieli do zawodu pedagoga specjalnego; troszczyła się bowiem o ich warsztat metodyczny, ale jednocześnie o rozwój moralno-duchowy. Niech zaświadczą o tym tytuły z analizowanego periodyku²⁶: *Życie i praca naukowo-badawcza Marii Grzegorzewskiej jako przykład i inspiracja dla studentów pedagogiki specjalnej, listy Marii Grzegorzewskiej jako narzędzie wspierające pracę pedagoga.*

Współczesnych badaczy interesuje także postrzeganie i obecność idei Marii Grzegorzewskiej w odbiorze społecznym, co odzwierciedla następująca problematyka artykułów, powstałych na podstawie badań empirycznych²⁷: *Idee Marii Grzegorzewskiej w percepcji studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej; Przesłanie Marii Grzegorzewskiej zawarte w „Listach do Młodego Nauczyciela” w opinii pedagogów; Obraz Marii Grzegorzewskiej w percepcji studentów kierunków pedagogicznych; Koncepcja pedagogiki leczniczej Marii Grzegorzewskiej w opiniach studentów pedagogiki specjalnej; Osoba niepełnosprawna jako podmiot oddziaływań pedagogicznych i inne*²⁸.

Maria Grzegorzewska nieustannie doskonaliła metody kształcenia, zwane metodą ośrodków pracy, co stało się przyczynkiem do nauczania zintegrowanego (łączenia i scalania treści w sposób naturalny, odpowiadający życiowym powiązaniom, opracowywaniu projektów edukacyjnych²⁹). Precyzyjnie określiła oczekiwany charakter osobowości i wyznaczyła kompetencje wychowawcy. Opracowała szereg metod, technik, wskazówek płynących z jej doświadczenia pedagogicznego, chcąc jak najlepiej przygotować nauczycieli do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością³⁰. Jej aktywność przypadła na czas trudnych warunków polityczno-społecznych, w jakich kształtowało się poczucie tożsamości narodowej ówczesnych Polaków, w okresie międzywojnia, II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. Należy podkreślić, że dla swoich rówieśników i kolejnych pokoleń Maria Grzegorzewska stanowi inspirację do konstruktywnych oraz innowacyjnych poszukiwań badawczych³¹. Jednym z takich odniesień było wystąpienie Nelli Nyczkało, sekretarz Narodowej Akademii Nauk

²⁶ „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej”, nr 10.

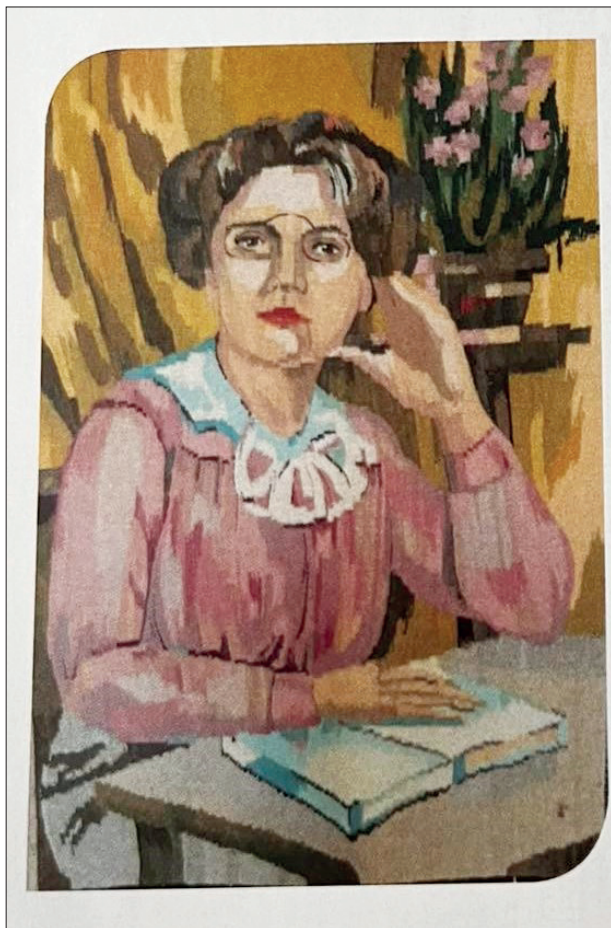
²⁷ W 2022 r. TVP wyemitowała serial *Stulecie winnych*, w którym jedna z bohaterek filmu podejmuje studia w Instytucie Pedagogiki Specjalnej (obecnej APS im. M. Grzegorzewskiej); wśród wielu interesujących wątków filmu są także rozmowy kandydatki na studia z Marią Grzegorzewską, ówczesną dyrektorką Instytutu oraz rozmowy z Januszem Korczakiem.

²⁸ Problematyka podejmowana także podczas seminarium w ANSB.

²⁹ T. Janicka-Panek, *Teoria i praktyka przygotowania nauczycieli do nauczania zintegrowanego w klasach I-III w Polsce*, Kijów 2016.

³⁰ A. Hryniewicka, op. cit., nr 4 i 5, s. 379–389 (nr 4) oraz s. 302–311 (nr 5).

³¹ Międzynarodowa Konferencja Interdyscyplinarna z cyklu „Osoba–akceptacja–partycypacja–solidarność społeczna – interdyscyplinarne wyzwania tworzeniu społeczeństwa dla wszystkich”, APS im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa, grudzień 2022.

Fot. Gobelin *Portret Marii Grzegorzewskiej* – znajduje się w Muzeum Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Został przygotowany przez Olę Strilets na potrzeby VIII Ukraińsko-Polskiego/Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego „Освіта для миру/ Edukacja dla pokoju”, które odbyło się w październiku 2019 r. w Perejasławiu (Ukraina). Wszyscy wtedy mieli nadzieję, że kolejne Forum będzie już w wolnej Ukrainie. Tak się jednak nie stało.

(N. Nyczkało, 2022)

Pedagogicznych Ukrainy, w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, podczas podsumowującej roczną działalność, upamiętniającą dziedzictwo swojej patronki – Marii Grzegorzewskiej:

Obecna międzynarodowa konferencja interdyscyplinarna z cyklu *Osoba-akceptacja-partycypacja-solidarność społeczna-interdyscyplinarne wyzwanie w tworzeniu społeczeństwa dla wszystkich* nie jest wydarzeniem drugorzędnym. To zgromadzenie naukowe ma szczególne znaczenie w dziejach oświaty i polskiej nauki pedagogicznej. Konferencja dedykowana jest wybitnej postaci świata, Europy i Polski – Pedagoga i Naukowca od Boga – Marii Grzegorzewskiej. Jej imię jest znane i szanowane na wyniszczonej

wojną Ukrainie. W gorzkich dniach wojny potrzebujemy nowego odczytania twórczości Marii Grzegorzewskiej, jej pomysłów, szczerych filozoficznych oraz pedagogicznych porad matczynych³².

Ten apel stał się ważny także dla szkół i placówek oświatowych, noszących Jej imię (także w Skierniewicach) oraz nauczycieli akademickich, w pamięci których został na trwałe zapisany (na przykład w Akademii Nauk Stosowanych Stefana Batorego).

Dorobek tej wspaniałej pedagog niepodległej Polski pozostaje aktualny, zadziwia kontynuatorów głębokim humanizmem paradygmatów pedeutologicznych oraz niepodważalnym wkładem Marii Grzegorzewskiej w rozwój polskiej i międzynarodowej pedagogiki specjalnej.

Pedagogika specjalna rozwija się i wzbogaca własną tożsamość naukową. Powstają nowe koncepcje kształcenia i wychowywania dzieci z niepełnosprawnością w rozwijanym nieustannie kształceniu integracyjnym. A wszystko to opiera się na solidnych fundamentach przygotowanych przez Marię Grzegorzewską. Warto jeszcze raz przypomnieć, że wyrosła na nieodległej ziemi, w Wołuczy, na granicy Skierniewic i Rawy Mazowieckiej.

Bibliografia:

- Badeńska J., Guzik A., *Listy Marii Grzegorzewskiej jako narzędzie wspierające pracę pedagoga*, [w:] *Myśl pedagogiczna Marii Grzegorzewskiej*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej” nr 10, Rocznik Studenckiego Koła Naukowego Pedagogiki Specjalnej, Kraków 2017.
- Dziedzic S., *Maria Grzegorzewska – twórca pedagogiki specjalnej w Polsce*, [w:] *Maria Grzegorzewska. Materiały z sesji naukowej – 7 XI 1969 r.*, J. Doroszewska, M. Falski, R. Wrocławski (red.), Warszawa 1972.
- Gasik W., *Dzieciństwo i młodość – studia*, [w:] *Maria Grzegorzewska, Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, E. Żabczyńska (red.), Warszawa 1995.
- Gov.pl, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/patroni-roku-2022>.
- Grzegorzewska M., *Listy do Młodego Nauczyciela. Cykl I-III*, Warszawa 1996.
- Grzegorzewska M., *Zagadnienia służby społecznej i roli asystenta społecznego*, „Szkola Specjalna” 1965, nr 1.
- Hryniewiecka A., *Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. O tym, na czym polega geniusz dobroci*, „Szkola Specjalna” 2014, nr 4 i 5.
- Janicka-Panek T., *Teoria i praktyka przygotowania nauczycieli do nauczania zintegrowanego w klasach I-III w Polsce*, Kijów 2016.
- Kornet G., *Działalność w okresie międzywojennym*, [w:] E. Żabczyńska (red.), *Maria Grzegorzewska. Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, Warszawa 1995.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/patroni-roku-2022>.
- Nyczkało N., *Aktualność filozofii i pedagogiki serca Marii Grzegorzewskiej w warunkach rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie*, wystąpienie na Międzynarodowej Konferencji Interdyscyplinarnej z cyklu „Osoba – akceptacja – partycypacja – solidarność

³² N. Nyczkało, *Aktualność filozofii i pedagogiki serca Marii Grzegorzewskiej w warunkach rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie*, wystąpienie na Międzynarodowej Konferencji Interdyscyplinarnej...

społeczna – interdyscyplinarne wyzwania tworzenia społeczeństwa dla wszystkich”, APS im. Marii Grzegorzewskiej, grudzień 2022.

Okoń W., *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 2000.

Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987.

Olszówka B., Gwóźdź U., *Maria Grzegorzewska – jako twórca polskiej pedagogiki specjalnej*, [w:] *Myśl pedagogiczna Marii Grzegorzewskiej*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej”, nr 10, Rocznik Studenckiego Koła Naukowego Pedagogiki Specjalnej, Kraków 2017.

Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993.

Zestawienie bibliograficzne w wyborze *Maria Grzegorzewska (1888–1967) ikona polskiej pedagogiki specjalnej*, CRE WŁ, Biblioteka Pedagogiczna w Skierniewicach; Wydział Udostępniania BP w Skierniewicach.

Złożyliśmy kwiaty pod pomnikiem w Wołuczy upamiętniającym naszą Patronkę, <http://www.aps.edu.pl/aktualnosci/zlozylismy-kwiaty-pod-pomnikiem-w-woluczy-upamietniajacym-nasza-patronke>.

Żabczyńska E. (red.), *Maria Grzegorzewska. Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, Warszawa 1995.